

SLOVENSKÁ REPUBLIKA RÁD V SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFII

Martin ĎURIŠIN

Slovenská republika rád bola špecifickým fenoménom svojej doby. Historicky pozoruhodným úkazom je však dodnes, a to nielen pre veľmi krátku dobu svojej existencie, pre socio-historickú koreláciu s medzinárodným robotníckym hnutím a s vlnou zrodu republík rád v stredoeurópskom priestore v roku 1919, pre kontroverznosť v otázke samostatnosti a hraníc, pre pestrosť národnostného zloženia obyvateľstva i jej vrcholného orgánu, nesystémovosť v otázke úradného jazyka, pre spornosť interpretačných definícií pôvodu a spôsobu vykonávania štátnej moci Slovenskej republiky rád a jej reálneho dosahu, pre otázku podielu slovenského živlu na jej vytvorení, či problematickosť identifikácie obyvateľstva s novým komunistickým režimom, ale predovšetkým preto, že v medzinárodnom a spoločenskom dianí, ktorého sa stala súčasťou, sa súčasne zrážali nacionalistické momenty s internacionalistickými a splietali sa s výrazným sociálnym podtextom, čo sa zreteľne prejavilo v mnohotvárnosti historických interpretácií a hodnotení Slovenskej republiky rád, o ktoré sa historiografia pokúša už 90 rokov.

Deväťdesiat rokov je Slovenská republika rád predmetom rozličných výskumov, najmä však historického, o ktorého prehľadnú výberovú retrospektívu nám v tomto príspevku ide. Historická spisba o Slovenskej republike rád je obsiahla, počíta desiatky¹ titulov rôznych monografií, zborníkových i odborných časopiseckých štúdií, ale i množstvo príležitostných referátov, či novinových článkov. Slovenská republika rád je v nich opisovaná v rôznych súvislostiach, či už v kontexte vojenských operácií maďarskej Červenej armády s československou armádou, analýzy slovensko-maďarských vzťahov v rokoch 1918 – 1920, v kontexte vývoja robotníckeho hnutia na Slovensku, alebo i ako samostatný fenomén. Orientácia v takejto, početne bohatej, spisbe je preto pomerne náročná. V našom príspevku preto zameriame pozornosť len na tie vedecké práce, ktoré podstatným spôsobom ovplyvnili spôsob interpretácie historických udalostí spletených s osudom Slovenskej republiky rád a v odbornej verejnosti najviac zarezonovali. Pre relevanciu tejto štúdie sme skúmali predovšetkým postoje autorov k niektorým zásadným problémom vzniku, existencie, pôsobenia a zániku Slovenskej republiky rád. Išlo najmä o otázku štátoprávneho postavenia, kompetencií a územia Slovenskej republiky rád, podiel Maďarskej republiky rád na vzniku a existencii Slovenskej republiky rád, resp. mieru pôvodnosti domácich snáh o vznik republiky proletárskeho typu, postoj do-

1 Do roku 1989 bolo vydaných niekoľko bibliografií mapujúcich publikačnú činnosť o Slovenskej republike rád: REPČÁK, Jozef. *Súpis literatúry o Slovenskej republike rád 1919 – 1939*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 1959. 21 s. Súpis obsahuje 120 titulov zaradených do jednotlivých kapitol, niektoré publikácie sú uvedené viackrát; *Bibliografia k dejinám východného Slovenska*. Časť II.: Kapitalizmus, kap. 3 Slovenská republika rád. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1962, s. 175-178; MIŽÁKOVÁ, Irena – ŠMELKOVÁ, Božena: *Slovenská republika rád (Bibliografia k 60. výročiu)*. Prešov : Okresná knižnica; Štátna vedecká knižnica, 1979. 71 s.; ČERTEKOVÁ, Ivana a kol.: *Slovenská republika rád v literatúre a tlači (Bibliografia k 70. výročiu SRR). Stredoškolská odborná činnosť*. Bratislava : Stredná knihovnícka škola, 1988. 142 s.

máceho obyvateľstva k novej štátnej moci, jej opatreniam a jeho vzťah k všadeprítomnej Červenej armáde, stupeň nezávislosti Slovenskej republiky rád, jej pomer k Maďarskej republike rád a k Československej republike a jej ciele, najmä v korelácii s proletárskym internacionalizmom i medzinárodné súvislosti vývoja stredoeurópskeho priestoru, no predovšetkým interpretačné definície opodstatnenosti jej vzniku a významu, keďže tieto sa v priebehu vývoja značne rozchádzali.

Vývoj nazerania na fenomén Slovenskej republiky rád a spôsob jej interpretácie nemal konštantný charakter ani priebeh, pretože za 90 rokov niekoľkokrát prudko i menej prudšie zmenil uhol pohľadu. Tieto metamorfózy prístupov k otázke Slovenskej republiky rád dôsledne reflektovali zmeny spoločenského a politického ovzdušia, pričom sa presadili takmer výhradne tie, ktoré „kráčali s dobou“. Z tohto dôvodu sme považovali za vhodné skúmať historickú spisbu o Slovenskej republike rád separátne, teda po jednotlivých historických obdobiach, ktoré v našej historiografii tvoria viac-menej konzistentné celky, aspoň čo sa týka metodologických prístupov a vedeckých postupov a metód v historickom výskume a ich záverov. Jednotlivé vedecké práce sme tak, podľa dáta ich vzniku, zadelili do nasledovných troch období: historická spisba rokov 1918 – 1938,² historiografia rokov 1948 – 1989, historiografia po roku 1989.

Historická spisba rokov prvej republiky nevenuje pozornosť primárne Slovenskej republike rád, zameriava sa skôr na rozbor procesu „získavania“ Slovenska do rámca a hraníc nového štátu a proces konštituovania československej štátnej moci na jeho území, či už z vojenského a administratívneho hľadiska, alebo z pohľadu na lokálne ohniská národného prevratu, no najmä snahou o podrobný opis vojenského konfliktu s Maďarskou republikou rád, ktorý je v centre ich pozornosti a len okrajovo, ak vôbec, uvádzajú aj existenciu Slovenskej republiky rád a jej osudy. Napriek tomu sú tieto diela veľmi cenným zdrojom aj pri štúdiu a historickom výskume problematiky Slovenskej republiky rád.

Autormi týchto prác sú väčšinou súčasníci alebo i priami účastníci opisovaných udalostí, ktorých diela môžeme, až na zopár výnimiek, skôr považovať za pamäti, viac či menej poznačené subjektivismom súčasníka, teda skôr za dobový pramenný materiál ako za historickú štúdiu v pravom zmysle slova. Citová zanietenosť opisov totiž mnohokrát dotvára i skresľuje uvádzané historické fakty, ktorých relevantnosť nie vždy možno konfrontovať s iným existujúcim prameňom, preto sú poväčšine jediným a s obľubou dodnes využívaným a citovaným zdrojom poznania uvedeného obdobia, skúpeho na alternatívny hodnotný archívny materiál.

2 V rokoch 1939 – 1945 sa slovenská historiografia tejto problematike v podstate nevenovala, napriek evidentnému antiboľševickému charakteru politického režimu tzv. slovenského štátu, ktorý prispel k rozvoju slovenskej historickej vedy, ktorá si mohla takpovediac „zgustnúť“ na téme „boľševického vpádu“ na Slovensko v roku 1919. Avšak keďže táto udalosť je nerozlučne spätá so vznikom československého štátu a „neschopnosť“ Slovenska svojpomocne sa zbaviť maďarského vojska, nahradiť maďarskú administratívu, prevziať štátnu moc do vlastných rúk a udržať demarkačnú líniu – provizórnu štátnu hranicu, bola táto téma z uvedených dôvodov tabu a upriamila pozornosť, v zmysle spoločenskej a politickej objednávky, načrúc hlbšie do minulosti na tie časti dejín, v ktorých mohla vyzdvihnúť hrdinskosť ducha slovenského národa.

V práci Ivana Déřera³ *Slovensko v prevrate a po ňom*⁴ interpretuje autor nástup Kunovej vlády v marci 1919 ako obetovanie demokracie bolševizmu pre záchranu integrity Uhorska. Vojenské akcie maďarskej Červenej armády charakterizuje, podobne ako mnohí ďalší autori tohto obdobia, ako bolševický vpád. Slovenskej republike rád venuje autor len niekoľko riadkov a podľa jeho názoru bola potvrdením totožnej Károlyiho a Kunovej predstavy o teritoriálnej integrite Uhorska.

Priebeh vojenských operácií počas vojenského konfliktu s Maďarskou republikou rád podáva v práci *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919*⁵ Zdeněk Ježek.⁶ A hoci sa o Slovenskej republike rád priamo nezmieňuje, práca je prínosná pre verný obraz pomerov a náčrt ich vývoja vo formujúcej sa československej armáde počas uvedeného konfliktu.

Štvorzväzkové dielo Karola A. Medveckého⁷ *Slovenský prevrat*⁸ vo svojom štvrtom zväzku podľa údajov bývalého košického policajného kapitána J. V. Kohouta a bývalého župana Abaúj-turňanskej župy J. Sekáča opisuje situáciu v Košiciach i v Prešove počas „bolševického vpádu“ a dokonca v plnom znení ponúka aj rezolúciu vyhlásenia „Slovenskej republiky rád“ 16. júna 1919 v Prešove. Prinajmenšom zaujímavé sú aj postrehy, ktoré naznačujú spôsob nazerania miestneho obyvateľstva na príčiny obsadenia časti Slovenska maďarským vojskom, ako aj vzťahy k bolševickému režimu: „*maďarské a maďarofílske obyvateľstvo vých. Slovenska bolo komunistickým režimom celkom sklamané. ... Nežidovskí Maďari v Košiciach a iných východoslovenských mestách boli proti Slovenskej republike rád zväčša nepriateľsky naladení... Nacionalistické vrstvy sa hanbili zato, že bandy lupičov a teroristov majú oslobodiť stratené maďarské územia*“.⁹

Fedor Houdek¹⁰ v diele *Vznik hraníc Slovenska*¹¹ podal stručný prehľad vývinu udalostí na frontoch počas bojov s maďarskou Červenou armádou. Problematike Slovenskej

3 Ivan Déřer (1884 – 1973) – signatár Martinskej deklarácie (1918), člen Slovenskej národnej rady (1918 – 1919), minister s plnou mocou pre správu Slovenska (1920); minister pre zjednotenie zákonov a unifikáciu správy (1921 – 1922, 1926); minister školstva a národnej osvety (1929 – 1934); minister spravodlivosti (1934 – 1938) poslanec NZ (1918 – 1938), člen vedenia Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej (1918 – 1938); prezident Najvyššieho súdu v Prahe (1946 – 1948), zástanca ideológie čechoslovakizmu. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990. I. zväzok, A – D. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 462-463.*

4 DÉŘER, Ivan: *Slovensko v prevrate a po ňom*. Praha : Graf. knih a nakladat. družstva, 1924. 46 s.

5 JEŽEK, Zdeněk: *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919*. Praha : b. v., 1928. 187 s.

6 Zdeněk Ježek bol plukovníkom generálneho štábu československej armády.

7 Karol Anton Medvecký (1875 – 1937) – tajomník Slovenskej národnej strany, signatár Martinskej deklarácie a tajomník SNR (1918); vládny referent pre kat. cirkevné záležitosti na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska (1918), titulárny prepoš (1922); podpredseda slovenskej organizácie Československej strany lidovej; aktívny člen a funkcionár Muzeálnej slovenskej spoločnosti, redigoval Časopis a Zborník MSS. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). I. zväzok, A – D. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 137-138.*

8 MEDVECKÝ, Karol Anton: *Slovenský prevrat. Zv. I., II., III., IV.* Bratislava 1930 – 1931.

9 MEDVECKÝ, Karol Anton: *Slovenský prevrat. Zv. IV.* Bratislava : Komenský, vydavateľská a literárna spol. s r. o., 1931, s. 280-282.

10 Fedor Houdek (1877 – 1953) – predstaviteľ hlasizmu a agrárneho hnutia, člen Slovenskej národnej rady (1918 – 1919), poslanec revolučného NZ (1918 – 1920), člen čs. delegácie na mierovej konferencii v Paríži 1919, minister zásobovania (1919 – 1920), predseda správnej rady Slovenskej všeobecnej úverovej banky a slovenskej pobočky Národnej banky československej, člen Demokratickej strany (1945 – 1948), hlavný redaktor časopisu Prúdy (1922 – 1937); okrem nižšie

republiky rád sa venoval len okrajovo. Houdek tvrdí, že bola vyhlásená, až keď bolo bolševické vojsko zatlačované československým vojskom, a to B. Kunom v Pešti.

Udalostiam na Slovensku v roku 1919 sa v niekoľkých kapitolách práce *Budování státu II. 1919*¹² venuje aj Ferdinand Peroutka.¹³ Ako skúsený publicista ich opísal z pohľadu „Hradu“ i v medzinárodnopolitických súvislostiach.

Pohľad na pomery na Slovensku v rokoch 1918 – 1920 podáva „z prvej ruky“ vtedajší minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavrinec Šrobár¹⁴ v druhom zväzku dvojzväzkového diela *Osvobodené Slovensko* s podtitulom *Pamäti z rokov 1918 – 1920*.¹⁵

Akýmsi vyvrcholením snáh o zmapovanie obdobia „*boja o slobodu Slovenska*“ a „*zlomenia posledného*“ (dovtedy, pozn. autora) *pokusu Maďarov dostať Slovensko pod maďarské jarmo späť*“¹⁶ s dôrazom na prítomnosť a výboje maďarskej Červenej armády na Slovensku bol zborník *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*.¹⁷ Autormi jednotlivých príspevkov sú mnohí dôstojníci, priami účastníci bojov o Sloven-

citovaného diela napísal: HOUDEK, Fedor: *Kapitulácia Maďarov v roku 1918*. Bratislava : Prúdy, 1928. 72 s.; HOUDEK, Fedor: *Osvobodenie Slovenska*. Bratislava : VI. Nákladom, 1929. 61 s. Bližšie TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. I. díl, A – J*. Praha-Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 508.

11 HOUDEK, Fedor: *Vznik hranic Slovenska 1919*. Bratislava : Prúdy, 1931. 412 s.

12 PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu II. 1919*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1991. 877 s.

13 Ferdinand Peroutka (1895 – 1978) – politický publicista a novinár liberálnej orientácie; filozoficky vychádzal z pragmatizmu, politicky zastával pozície „Hradu“, patril k dôverníkom Masaryka i Beneša; výtvarný referent Času – priekopník expresionizmu, redaktor denníka Tribuna, revue Přítomnost, prispieval do Lidových novin, po 2. svetovej vojne šéfredaktor Svobodných novin a revue Dnešek, poslanec Dočasného NZ (1945 – 1946); po komunistickom prevrate 1948 odišiel do exilu, kde v USA riadil vysielanie rozhlasovej stanice Svobodná Evropa (1951 – 1961); v exile vydal mnoho politických úvah – napr.: *Byl Edvard Beneš vinen?* (1949), *Demokratický manifest* (1959). Bližšie TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. II. díl, K – P*. Praha-Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 551.

14 Prof. MUDr. Vavrinec Šrobár (1867 – 1950) – praktický lekár (1898 – 1918), poslanec NZ (1918 – 1925), minister s plnou mocou pre správu Slovenska (1918 – 1920), v roku 1919 rozpustil SNR; minister školstva a národnej osvety (1921 – 1922); predstaviteľ agrárnej strany, predseda Klubu agrárnych poslancov (1925 – 1929); senátor NZ (1925 – 1935); pedagóg na UK v Bratislave (1923 – 1937); od 1937 dôchodca; v roku 1944 po neúspechu založenia Ústredného národného výboru vstúpil do SNR, neskôr jej spolupredseda; poslanec NZ (1945 – 1950); reprezentant Demokratickej strany (1945 – 1946); minister financií (1945 – 1946); predseda Strany slobody (1946); minister pre zjednotenie zákonov (1948 – 1950); člen Ústredného akčného výboru Národného frontu (1948 – 1950) – z pozícií čechoslovakizmu okliešťoval možnosti svojbytného slovenského politického života. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990. V. zväzok, R – Š. Martin* : Matica slovenská, 1992, s. 499-500.

15 ŠROBÁR, Vavro: *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Prvý zväzok*. Praha : ČIN, 1928. 470 s.; ŠROBÁR, Vavro: *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Druhý zväzok*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004. 222 s.

16 ZIMÁK, J.: *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja.)*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák, 1936, s. 4-5.

17 ZIMÁK, J.: *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja.)*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák, 1936. 315 s.

sko,¹⁸ ktorých príspevky sú prevzaté z jubilejného čísla *Důstojníckych listů* z roku 1934, a ľudia angažujúci sa v tvorbe štátnej administratívy formujúcej sa Československej republiky.¹⁹ Slovenská republika rád sa aj tu spomína len okrajovo, iba v príspevku Bela Kleina Tesnoskalského:²⁰ *Kúnove gardy v Prešove (Od 8. júna do 1. júla 1919)*, ktorý bol prevzatý z jeho pripravovanej publikácie: *Pamäti veľkej doby. Šarišská kronika vojny a štátnej zmeny. (1914 – 1919)*, ktorá však tlačou nevyšla.²¹ Autor v nej sprostredkovane opisuje udalosti vzniku „Slovenskej radnej republiky“ a konštatuje: „Ako Dvorčákova Východno-Slovenska Republika, tak i Janušková Slovenska Radna Republika mali krátke curriculum vitae“ a po príchode Čechov sa „rozplynula ako mydlová bublina“.²²

Historiografia rokov 1918 – 1938 k otázke Slovenskej republiky rád pristupuje z hľadiska obhajoby československej štátnej moci a jej hraníc, a to takmer výlučne v kontexte vojenského konfliktu československého vojska s Červenou armádou Maďarskej republiky rád, ktorej vojenské akcie na území Slovenska charakterizuje ako „bolševický vpád na Slovensko“ proti mladej, rodiacej sa republike Slovákov a Čechov a Slovenskú republiku rád ako ďalší pokus maďarskej iredenty o udržanie či znovuzískanie „uhorskej Hornej zeme“. To, že autori často „vynechávali“ otázku Slovenskej republiky rád, malo príčiny jednak v tom, že sa o nej veľa nevedelo, a jednak preto, že bola na okraji záujmu a zrejme sa nepovažovalo za vhodné vzhľadom na malý časový odstup a pomerne silné pozície ľavicových politických strán v Československu na začiatku 20. rokov robiť spomienkovými politicko-historickými štúdiami reklamu vzťahujúcu sa bolševickému hnutiu, preto radšej upriamili pozornosť na nacionálny moment problematiky a v spravodlivom zápase o mladú republiku zvýraznili hrdinskosť, odhodlanie a najmä vlastneckosť. Uvedené konštatovanie však nemožno vzťahovať na všetkých autorov. Najmä ľavicovo, zvlášť komunisticky, orientovaná tlač pri rôznych príležitostiach vyzdvihovala význam Slovenskej republiky rád a udržiavala ju tak v pamäti ľudí ako pokus o model sociálne spravodlivej spoločnosti hodný nasledovania.²³

18 Arm. gen. Josef Šnejdár, mjr. gšt. K. Bondráček, mjr. čs. légii Jožo Dřimal, August Malár, gen. Ing. S. Bláha, mjr. gšt. Jozef Ejem, div. gen v. v. Ján Votruba, škpt. pech. Stanislav Bezrouk, pplk. gšt. K. Vondráček

19 Dr. Vavro Šrobár – minister s plnou mocou pre správu Slovenska, Ján Liška – poslanec, dr. Ján Sekáč – krajský viceprezident, Fedor Houdek – minister, dr. Augustin Brychta – hlavný radca, okr. náčelník, Bartolomej Krpec – školský inšpektor, František Ptáček – tlačový referent MNO, Vendel Sahulčík – župan, dr. Fantišek Skovajsa – riaditeľ št. reálneho gymnázia, Belo Klein-Tenoskalský – prešovský kronikár.

20 Belo Klein Tesnoskalský (1853 – 1941) – spisovateľ historik, prekladateľ, publicista; prekladal Hviezdoslava a Vajanského do maďarčiny a Petöfiho, Aranya a Mikszátha do slovenčiny; je autorom Pamätnej knihy mesta Prešov, napísal monografiu: *Oppidum Hybe, i tlačou nevydanú Šarišskú kroniku vojny a štátnej zmeny*.

21 Zachoval sa len rukopis – Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Šarišská kronika vojny a štátnej zmeny* (rukopis), sign. 172 D 3.

22 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Kúnove gardy v Prešove (Od 8. júna do 1. júla 1919)*. In: *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja.)*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák, 1936, s. 141.

23 MIROSSIK, Ján: *Spomienky na dni Slovenskej Komuny*. In: *Pravda*, 8. 4. 1928, č. 83-84, s. 7; *Slovenskí robotníci a maloroľníci spomínajú ešte dnes na šťastnú dobu sovietskych*. In: *Pravda*,

Na to nadviazali aj niektorí ľavicoví intelektuáli po druhej svetovej vojne už v roku 1945,²⁴ kedy ešte tento kurz nebol na Slovensku celkom „v móde“, ale naplno sa presadil po prevrate roku 1948. Historiografia po roku 1948 bola výrazne ideovo-politicky poznačená historickým materializmom, ktorý sa stal jediným metodologickým nástrojom „novej“ a „jedine správnej“ marxistickej interpretácie dejín. Komunistická garnitúra potrebovala nevyhnutne zmeniť buržoázny výklad dejinného vývoja slovenského a českého národa zdôraznením ich odvekého triedneho boja za sociálne spravodlivú spoločnosť a hľadaním historických revolučných tradícií, o ktoré by mohla oprieť legitimitu politickej moci. Zdôrazňovanie triednej a revolučnej podstaty historického vývinu, rovnako ako aj vyzdvihovanie „Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie“ v roku 1917 a jej vplyvu, sa stalo neodmysliteľnou súčasťou takmer všetkých vedeckých prác historikov skúmajúcich problematiku vzniku ČSR a Slovenskej republiky rád zvlášť, pričom najmä národnostné otázky boli odsúvané do úzadia. Svetlú výnimku z uvedeného konštatovania tvoria len niektoré príspevky – nazvime ich – odvážnych historikov, ktorí v druhej polovici 60. rokov otvorene opustili oktrojovanú líniu výkladu našich dejín a pokúsili sa naozaj o kritickú (v možnostiach doby) analýzu daného obdobia. Ich práce boli neskôr, v čase normalizácie, vyhlásené za nemarxistické, scestné, ba až reakčné, pričom týmto „nepoučeným“ historikom bola odoprená možnosť vedeckej diskusie i ďalšej publikácie.

Prvou významnejšou slovenskou historickou štúdiou o Slovenskej republike rád bola štúdia Miloša Gosiorovského²⁵ *O sovietsoch na Slovensku*²⁶, ktorá vyšla v roku 1949 a ktorú o tri roky neskôr autor s malými zmenami uverejnil aj v práci *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*.²⁷ Táto prvá slovenská marxistická monografia

18. 6. 1929, s. 3; Ako sa rodila prešovská sovietska vláda. In: *Pravda chudoby*, 3. 6. 1934, s. 1-2; Pracujúce Slovensko Prešovu po 15 rokoch. In: *Pravda chudoby*, 17. 6. 1934, s. 1-2; Naše komunistické východisko. In: *Pravda chudoby*, 20. 5. 1934, s. 1-3; Zatknutie súd. Janouška. In: *Pravda chudoby*, 24. 11. 1921, s. 4.

24 VIETOR, Martin: Skúška revolučnej sily pracujúceho ľudu Slovenska. In: *Kultúrny život*, 1945, č. 28, s. 10.

25 Prof. dr. Miloš Gosiorovský, DrSc. (1920 – 1978); riaditeľ Ústavu SNP v Banskej Bystrici (1949 – 1951), vedúci kultúrno-propagačného odboru ÚV KSS (1948 – 1949), tajomník ÚV KSS (1951 – 1953), prednášal čs. dejiny na Katedre čs. dejín a archívniectva FF UK v Bratislave (od 1949), neskôr vedúci katedry; člen výboru MS (1949 – 1954), hlavný vedecký tajomník SAV (1961 – 1965), člen Prezídia, neskôr Predsedníctva ČSAV (1961 – 1965, 1977), predseda Slovenskej vedeckej archívnej rady (od 1953); predseda Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a podpredseda Čs. historickej spoločnosti pri ČSAV (1966 – 1970). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, II. zväzok, E – J. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 206-208.

26 GOSIOROVSKÝ, Miloš: O sovietsoch na Slovensku. In: *Nová mysl*, roč. 3, 1949, s. 276-284. – s odstupom času v roku 1976 Pavol Kanis zhodnotil štúdiu nasledovne: „Už táto priekopnícka štúdia, napriek tomu, že vychádzala z marxistických stanovísk, jasne poukázala aj na nedostatky SRR, za ktoré autor pokladal to, že nevyrástla z vlastného úsilia slovenskej robotníckej triedy, že bola proklamovaná ako úplne samostatný štát, že nevezala na vedomie existenciu ČSR a nemala na Slovensku väčší ohlas.“ Cit. podľa: KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1976, č. 1-2, s. 212.

27 GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*. Bratislava : Pravda, 1951, s. 157; Okrem uvedených prác autor uverejnil aj nasledovné: GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Dejiny slovenského robotníckeho hnutia*. Bratislava : SVPL, 1956. 410 s.; GOSIOROVSKÝ,

je dnes považovaná za kompilát českých a maďarských prác.²⁸ Vo svojej dobe však bola označovaná za priekopnícku a jej závery sa s obľubou citovali. Poskytovala schému nového, marxistického prístupu k dejinám, najmä najnovším slovenským. Bola inšpirujúcim vzorom pre vyzdvihnutie nových momentov slovenských dejín a spôsob ich interpretácie. Z marxistických pozícií teda pristúpila aj k interpretácii Slovenskej republiky rád: „*Je historickou skutočnosťou, že sovietska moc na Slovensku mala sympatie a podporu všetkých triedne uvedomelých proletárov Slovenska*“, o čom podľa autora najlepšie svedčí fakt, že „*Slovenská sovietska republika nebola nikdy porazená ani vojensky ani nijakým kontrarevolučným povstaním*“.²⁹

Napriek tomu, resp. práve preto, že v našom príspevku sa zameriavame na práce slovenských historikov, nesmieme opomenúť ani práce niektorých ich českých kolegov, pretože mali veľký vplyv na formovanie ideologicko-historických interpretácií daného obdobia v slovenskej historiografii. Ústrednú líniu takejto interpretácie problematiky Slovenskej republiky rád v 50. rokoch 20. storočia zreteľne predznamenal český historik Václav Král³⁰ hneď v úvode svojej práce *Intervenční válka československé buržoasie proti maďarské sovětské republice v roce 1919*, v ktorej sa snažil paralyzovať „*vyhlásenú buržoasní legendu o vpádu maďarských bolševiků na Slovensko*“.³¹ Král čiastočne prebral a rozvinul niektoré hodnotenia skorších prác Miloša Gosiorovského. Ako intervenčnú vojnu proti MRR interpretoval nielen vojenský konflikt medzi ČSR a MRR, ale aj obsadzovanie územia Slovenska československým vojskom chápal ako intervenčné ťaženie proti slovenskému a maďarskému ľudu na ochranu „buržoázneho“ poriadku. Za hlavného podnecovateľa „intervencie“ do MRR pokladal francúzskych „imperialistov“. Útok proti ČSR bol podľa Krála len obrannou operáciou a následný vznik SRR sa uskutočnil za širokej podpory slovenského ľudu.

Miloš: Slovenský proletariát pri vzniku Československej republiky. In: *Zborník ÚSNP*, roč. 1, 1949, č. 4; GOSIOROVSKÝ, Miloš: Bezprostredný vplyv Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie na vznik Československa. In: *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 5, s. 674-682.

28 HUDEK, Adam: Pokus o konštruovanie marxistického národného príbehu v rokoch 1948 – 1955. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, č. 4, s. 727.

29 GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*. Bratislava : Pravda, 1951, s. 107.

30 Prof. dr. Václav Král, DrSc. (1926 – 1983); vedecký pracovník Vojenského historického ústavu (1951 – 1952), Historického ústavu ČSAV (1952 – 1963), vedúci člen Ústavu dejín európskych socialistických štátov ČSAV (1964 – 1969), riaditeľ Čs.-sov. Inštitútu ČSAV (od 1969), vedúci Katedry čs. dejín FF UK (1971), profesor FF UK v Prahe (od 1978) – predstaviteľ marxistickej historiografie moderných československých dejín, vychádzal z rozsiahlej faktografie, ktorú však podriaďoval ideologickým tézám. Pre svoj subjektivismus, názorový a formulačný radikalizmus sa často konfrontoval aj s oficiálnou politickou líniou a jej predstaviteľmi, zvlášť s Gustávom Husákom pre svoj postoj k tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom. Bližšie TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. II. díl, K – P*. Praha-Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 160.

31 KRÁL, Václav: *Intervenční válka československé buržoasie proti maďarské sovětské republice v roce 1919*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1954, s. 5, pozri tiež: KRÁL, Václav: Čtyřicet let od vyhlášení Slovenské republiky rad. In: *Svobodné slovo*, roč. 15, 16. 6. 1959, č. 142, s. 3.

Ďalším z českých historikov, ktorí sa dotkli otázky Slovenskej republiky rád, bol Oldřich Říha³² v publikácii *Ohlas říjnové revoluce v ČSR*.³³ V uvedenej práci hodnotí vyhlásenie Slovenskej republiky rád 16. júna 1919 v Prešove následne: „*Tehdy slovenský lid po prvé převzetím moci uskutečnil právo na sebeurčení...*“³⁴

Z historikov v 50. a začiatkom 60. rokov najviac o Slovenskej republike rád publikovali Michal Dzvonič³⁵ a Martin Vietor³⁶. Obaja historici sa vo svojich prácach snažili

32 Prof. dr. Oldřich Říha (1911 – 1974); pôsobil v Štátnom historickom ústave v Prahe (1937 – 1940), neskôr účastník domáceho odboja v Zlíne, väznený do roku 1945, Štátny historický ústav v Prahe (1945 – 1949), profesor všeobecných dejín novoveku na FF UK (1949), od roku 1970 riaditeľ Ústavu čs. a svet. dejín ČSAV, od roku 1973 akademik ČSAV, jeden zo zakladateľov marxistického dejepisectva, zaoberal sa hospodárskymi a sociálno-politickými dejinami českých krajín v 19. a 20. storočí, ohlasom ruskej októbrovej revolúcie českom prostredí, teoretickými a metodologickými problémami historiografie svetových dejín; podieľal sa na normalizácii českej historickej vedy a na čistkách na FF UK aj v Historickom ústave ČSAV. Bližšie TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. III. díl, Q – Ž*. Praha-Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 82.

33 ŘÍHA, Oldřich: *Ohlas říjnové revoluce v ČSR*. Praha : SNPL, Praha 1957. 239 s.

34 Říha týmto tvrdením vzbudil reakciu v podobe kritickej recenzie Michala Dzvoniča v Historickom časopise: „*Autor vůbec nepochopil, o čo pri utvorení Slovenskej sovietskej republiky išlo. Nešlo o uplatnenie práva na samourčenie, išlo o pokus uskutočniť socialistický prevrat a nie o riešenie národnostnej otázky, t. j. buržoáznodemokratickej úlohy, hoc je pravda, že jedine socialistickým prevratom sa mohlo plne zabezpečiť samourčovacie právo slovenského národa uplatnené 30. 10. 1918.*“ Bližšie pozri: DZVONÍK, Michal: ŘÍHA, Oldřich: *Ohlas říjnové revoluce v ČSR*. Praha : SNPL, Praha 1957. In: *Historický časopis*, roč. 6, 1958, č. 3, s. 447-450.

35 Doc. dr. Michal Dzvonič, CSc. (1923) – pracovník Povereníctva pôdohospodárstva v Košiciach (1945); učiteľ (1945 – 1953); vedecký pracovník Ústavu dejín KSS (1953 – 1961), robotník v bratislavskom závode Kablo (1959 – 1962); odborný asistent – Filozofická fakulta UK v Bratislave (1961 – 1970); pre svoje postoje v rokoch 1968 – 1969 bol normalizačným režimom „presunutý“ na pracovisko Univerzitnej knižnice UK v Bratislave; autor hist.-soc. románov a noviel, ktoré počas jeho perzekúcie a zákazu publikovania vychádzali pod menom jeho brata Emila Dzvoniča. Bližšie *Slovník slovenských spisovateľov 20. stor.* Bratislava; Martin 2001, s. 90-91 (aj v jeho doplnenom vydaní 2008, s. 94-95); *Encyklopédia Slovenska. I. zväzok, A – D*. Bratislava : Veda, 1977, s. 617; *Encyclopaedia Beliana. Všeobecná slovenská encyklopédia. Tretí zväzok. Č – Eg*. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV a VEDA, 2003, s. 647. O SRR publikoval tieto práce: DZVONÍK, Michal: *Ohlas VOSR na Slovensku (1918 –1919)*. Bratislava : SVPL, 1957. 205 s.; DZVONÍK, Michal: Významný pokus o diktatúru proletariátu na území ČSR. (40 výročie Slovenskej republiky rád.) In: *Nová mysl*, 1959, č. 6, s. 627-640; DZVONÍK, Michal: K niektorým otázkam SRR. In: *Naše veda*, 1959, s. 246-153; DZVONÍK, Michal: Význam a miesto SRR v dejinách nášho robotníckeho hnutia. In: *Slovenská republika rád*. Bratislava 1960, s. 10-53; DZVONÍK, Michal: SRR a právo slovenského národa na samourčenie. In: *Zborník FF UK – Marxizmus-leninizmus*, 14, 1963, s. 5-21.

36 VIETOR, Martin: K tridsiatemu piatemu výročiu SRR. In: *Historický časopis*, roč. 2, 1954, s. 161-190; VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika v roku 1919*. Bratislava : SVPL, 1955, 404 s.; VIETOR, Martin: Problém vedúcej sily v Slovenskej sovietskej republike roku 1919. In: *Právne-historické štúdie*, roč. 1, 1955, s. 7-26; VIETOR, Martin: K otázke perzekúcií robotníckeho hnutia na Slovensku v roku 1919. In: *Právnické štúdie*. Bratislava, roč. 4, 1956, s. 1-28; VIETOR, Martin: Spoločný boj československého a maďarského pracujúceho ľudu za nastolenie diktatúry proletariátu. In: *Právny obzor*, 1959, s. 408-417; VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika*. Bratislava 1959. 115 s.; VIETOR, Martin: K 40. výročiu vzniku Slovenskej sovietskej

dokázat' ich vlastnú konštrukciu, že SRR bola predovšetkým výsledkom domáceho slovenského triedneho boja, a že SRR bola samostatnou republikou, a odstrániť tak, rovnako ako Václav Král, „buržoázne legendy o vpáde maďarských bolševikov“.³⁷

Martin Vietor³⁸ v práci s názvom *Slovenská sovietska republika v roku 1919* s podtitulom *Príčiny jej vzniku a jej vplyv na ďalší vývoj robotníckeho hnutia v ČSR*, ktorá svojím faktografickým materiálom, publikáciou 93 dokumentov³⁹, fotografickou prílohou a vôbec rozsahom a záberom je azda dodnes najväčšou prácou analyzujúcou Slovenskú republiku rád. V nej podobne ako Král, avšak prepracovanejšími argumentmi, hodnotí konflikt medzi ČSR a MRR ako intervenciu či kontrarevolučnú vojnu a dokazuje fikciu tzv. druhej demarkačnej čiary, nanútenú vojnu a protiútok MRR. Podrobne sa zaoberá vznikom, činnosťou, orgánmi štátnej moci a správou Slovenskej republiky rád, dokonca po jednotlivých rezortoch, i sprievodnými udalosťami, no nie vždy sú jeho citácie z iných diel korektné a niekedy menia svoj pôvodný význam.⁴⁰ Vo všetkých jeho prácach vydaných v 50. rokoch dokazuje obrovský význam SRR pre ďalší vývin triednych bojov i domáce korene revolučných sovietsk: „*Nešlo teda o násilný zákrok maďarských komunistov, ako sa to často tvrdilo zo strany buržoáznych historikov, ale o štátoprávny výraz skutočnosti, že proletariát Slovenska – predbežne na jednej časti Slovenského územia*⁴¹ – prevzal štátnu moc do svojich rúk, pristúpil k vybudovaniu revolučných

republiky. In: *Čitateľ*, roč. 8, 1959, č. 4, s. 140-145; VIETOR, Martin: Prvé výhonky moci ľudu. In: *Predvoj*, roč. 3, 1959, č. 24, s. 13-14; VIETOR, Martin: Vzťah MRR a SRR a spoločný boj československých a maďarských pracujúcich za diktatúru proletariátu. In: *Slovenská republika rád*. Bratislava 1960, s. 90-113; VIETOR, Martin: *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*. Bratislava : Epoque, 1969, 53 s.

37 KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 213.

38 Prof. JUDr. Martin Vietor, DrSc. (1906 – 1978) – vyštudoval Vysokú školu pre svetový obchod a Právnickú fakultu UK v Bratislave; ilegálne žil v Maďarsku (1939 – 1945), väznený v koncentračných táborech, obhajca štátneho súdu (1947 – 1950); prodekan (1953 – 1955, 1957 – 1959, 1964 – 1965) a vedúci Katedry dejín štátu a práva PF UK (1953 – 1969); v roku 1970 prepustený zo zamestnania z politických dôvodov; člen Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave, predseda jej právno-historickej sekcie, člen Slovenského výboru pre dejiny protifašistického odboja pri Ústave dejín KSS, člen International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions, člen SAV a ČSAV; venoval sa najmä štúdiu moderných politických dejín Slovenska, osobitne na jeho národnostne zmiešaných juhovýchodných častiach a dejinám štátu a práva. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. zväzok, T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 278-279.

39 Niektoré dokumenty autor uvádza v neúplnej verzii a nevhodným uvedením archívneho zdroja, napr.: „*Orig. v kraj. múzeu v Prešove*“.

40 Napríklad sa snaží dokázat' pevné spojenectvo medzi maďarskou ČA a proletariátom Slovenska, tak cituje K. A. Medveckého: „...*proletariát videl v maďarských bolševikoch svojich pomstiteľov a uskutočňovateľov ich podvratných túžob, a preto im všemožne pomáhali a zrádzali exponentov čl. režimu*...“. V origináli však citovaná pasáž znie: „*Židovské a maďarofilské živly však, ako aj proletariát videl v maďarských bolševikoch*...“ Porovnaj VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika v r. 1919*. Bratislava : SVPL, 1955, s. 177; MEDVECKÝ, Karol Anton: *Slovenský preprat*. Zv. III. Bratislava : Komenský – vydavateľská a literárna spol. s r. o., 1930, s. 230.

41 Výraz „predbežne“ ďalej vysvetľuje „nezadržateľne“ postupujúcou svetovou revolúciou a tvrdením, že „*Slovenská sovietska republika mala sa teda stať oporným bodom pre oslobodenie celé*

štátnych orgánov a pomocou týchto k splneniu úloh diktatúry proletariátu.“⁴² Vietor tu vyzdvihol slovenský proletariát do pozície zrelého a uvedomelého politického činiteľa, ktorý využil príležitosť a bratskú, proletársku, internacionálnu pomoc maďarskej Červenej armády zbaviť sa buržoázneho jarma a založiť si vlastnú socialistickú štátnosť.⁴³

Zaujímavým prínosom k oslavám 40. výročia vzniku Slovenskej republiky rád a zároveň jasným zámerom komunistickej propagandy s cieľom „zachovávanía revolučných tradícií“ bola aj snaha o zdokumentovanie spomienok účastníkov na Slovenskú republiku rád. V jubilejnom roku 1959 bolo publikovaných mnoho novinových príspevkov,⁴⁴ samostatných knižných a zborníkových publikácií⁴⁵ práve „z pera jej účastníkov“, ba dokonca sa pamäti dočkali aj literárneho spracovania opisujúceho spomienky bojovníkov za Slovenskú republiku rád a Maďarskú republiku rád.⁴⁶ Zároveň sa od tých čias na pomenovanie tohto štátneho útvaru prestáva používať označenie Slovenská sovietska republika a preferuje sa Slovenská republika rád.

Päťdesiate roky tému Slovenskej republiky rád uzatvorili dve diskusie⁴⁷, ktoré do marxistickej historiografie vniesli spor o charakter Slovenskej republiky rád,⁴⁸ kon-

ho Československa spod kapitalistického jarma“; VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika*. Bratislava : SVPL, 1959, s. 68.

42 VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika*. Bratislava : SVPL, 1959, s. 68.

43 V roku 1969 však Martin Vietor prišiel s novým pohľadom na fenomén Slovenskej republiky rád. Pozri pozn. č. 63.

44 BALOGH, Ivan: Svedok veľkej doby. (Zo spomienok Júliusa Kovácsa, bývalého ľudového komisára obrany Slovenskej republiky rád). In: *Práca*, roč. 14, 19. 6. 1959, č. 145, s. 4; BEŇO, Mikuláš: Ťažká ale slávna bola naša cesta k víťazstvu (Zo spomienok Mikuláša Beňu na Slovenskú republiku rád). In: *Lud*, roč. 12, 16. 6. 1959, č. 142, s. 3; I. M.: Keď na sédrii zaviala biela zástava. (Spomienky Mikuláša Beňu na Slovenskú republiku rád v Prešove). In: *Východoslovenské noviny*, roč. 9, 16. 6. 1959, č. 45, s. 2; BEŇO, Mikuláš: Ťažká ale slávna bola naša cesta k víťazstvu (Spomienky jedného z účastníkov Slovenskej republiky rád). In: *Pravda*, roč. 40, 16. 6. 1959, s. 2-3; DUGAS, Mikuláš: Účastník SRR s. M. Dugas spomína (Spomienky s. M. Dugasa na udalosti, ktoré sa odohrávali v čase vzniku Slovenskej republiky rád v Prešove). In: *Prešovské noviny*, roč. 2, 16. 6. 1959, č. 25, s. 1; ŠTEFĀĀ, Pavol: Červený komisár. (Spomienky na slovenského ľudového komisára branných síl Slovenskej republiky rád v roku 1919 Júliusa Kovácsa). In: *Československý vojak*, roč. 8, 1959, č. 13, s. 7-8; UJČEK, Bohuš: Keď gardy červene bojom šli 1919 – 1959. Za hraničnou čiarou. In: *Smena*, roč. 12, 1959, č. 130, s. 3; č. 134, s. 3; č. 140, s. 4; č. 145, s. 9.

45 KODÝTKOVÁ, Anna: *1919. Vzpomínky na Maďarskou a Slovenskou sovětskou republiku*. Praha 1957; Spomienky súčasníkov na Slovenskú republiku rád (Spomienky Pavla Pčelára, Mikuláša Dugasa, Jozefa Krčmára a Jozefa Sluku). In: *Nové obzory*, roč. 1, 1959, s. 60-62.

46 ROJÁK, Dezider – SMUTNÝ, Anton: *Bojový odkaz roku 1919. Spomienky bojovníkov za Slovenskú republiku rád a Maďarskú republiku rád*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960. 213 s.

47 Jednu diskusiu usporiadal Ústav dejín KSČ v Prahe 18. 4. 1957 a druhú Ústav dejín KSS v Bratislave 10. 9. 1958. Týkali sa názoru, že tradície Slovenskej republiky rád sú v rozpore s vtedajšími záujmami a mohli by podryť jednotu republiky. Bližšie pozri správu o diskusii v časopise *Příspěvky k dějinám KSČ* č. 6. a 7; pozri tiež PICHLÍK, K.: Významná porada o otázkách Slovenské sovětské republiky a jejího významu v dějinách československého dělnického hnutí. In: *Historie a vojenství*, 1959, s. 113-114.

48 Bližšie pozri KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 212.

ferencia k 40. výročiu vzniku Slovenskej republiky rád⁴⁹ a štúdia Ľudovíta Holotíka⁵⁰ *O Slovenskej republike rád roku 1919* uverejnená v Historickom časopise,⁵¹ ktorá autorovou snahou o „presnejší obraz o Slovenskej republike rád“, zohľadnením národnostnej problematiky a otázky štátoprávneho postavenia Slovenskej republiky rád a jej vzťahu k Československej republike, ktorým dovtedajšia literatúra „nevenovala dostatočnú pozornosť“⁵² v problematike hodnotenia Slovenskej republiky rád, pokusom o historickú kritiku, sprísňuje marxistický výklad tejto dejinnej udalosti. Holotík zastával názor, že „vytvorenie SRR ako samostatného štátu bolo nereálne vzhľadom na celkovú vtedajšiu nepripravenosť Slovenska, vzhľadom na medzinárodnú situáciu. ...v slovenskej revolučnej vláde neprevládali sily, ktoré by sa stali nositeľmi vyhranenej štátnej separatizmu“, a že zo „štátoprávneho hľadiska sa federatívny princíp v názoroch maďarských,

49 Konferencia sa konala v dňoch 8. – 9. 6. 1959 v Prešove. Usporiadali ju KV KSS v Prešove, ÚD KSS v Bratislave. Na konferencii odzneli 3 referáty: DZVONÍK, Michal: Význam a miesto Slovenskej republiky rád v dejinách nášho robotníckeho hnutia, PÓR, František: Zradná úloha pravicových vodcov československých sociálnych demokratov v prípravách a uskutočňovaní kontrarevolučného útoku na Maďarskú republiku rád, KRÁL, Václav: O pomere medzi Slovenskou republikou rád a Maďarskou republikou rád, VIETOR, Martin: Vzťah Maďarskej republiky rád k Slovenskej republike rád a spoločný boj československých a maďarských pracujúcich za diktatúru proletariátu; a diskusné príspevky predniesli viacerí účastníci aj súčasníci Slovenskej republiky rád. Bližšie pozri: *Slovenská republika rád. Výsledky bádania a spomienky účastníkov prednesené na vedeckej konferencii v Prešove 8. a 9. júna 1959*. Zost. Michal Dzvonič. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960 a správu v Historickom časopise HAPÁK, Pavel: Konferencia k 40. výročiu Slovenskej republiky rád v Prešove. In: *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 4, s. 648-649. Pozri tiež: *Východoslovenské noviny*, 12. 6. 1959, č. 46, s. 2.

50 PhDr. Ľudovít Holotík, DrSc. (1923 – 1985); lektor marxizmu-leninizmu na Lekárskej fakulte KU v Prahe (1948 – 1949), Vysoká škola politických a hospodárskych vied v Prahe (1949 – 1951), Historický ústav SAV (od 1951), riaditeľ Historického ústavu SAV (1951 – 1968), člen ČSAV. Predstaviteľ slovenskej marxistickej historiografie, organizátor profesionálnej základne historickej vedy na Slovensku. Ťažisko jeho vedeckého výskumu tvorili novšie a najnovšie slov. i čs. dejiny, predovšetkým problematika dejín slov. nár. obrodenia, otázky rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a vzniku ČSR, slov. rob. hnutie, formovanie, vznik a pôsobenie KSCĽ, venoval sa aj povstaleckej tematike. Podľa *Encyklopédia Slovenska. II. zväzok, E – J*. Bratislava : Veda, 1978, s. 286-287; *Biografický lexikón Slovenska III*. Martin 2007, s. 535-536.

51 Okrem tejto štúdie v Historickom časopise HOLOTÍK, Ľudovít: O Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 173-202; Ľudovít Holotík uverejnil ešte ďalšie články k problematike SRR: HOLOTÍK, Ľudovít: Úloha talianskej a francúzskej vojenskej misie na Slovensku r. 1919. In: *Historický časopis*, 1953, č. 4, s. 561-594 a 1954, č. 1, s. 39-70; HOLOTÍK, Ľudovít: Ohlas Maďarskej republiky rád v Československu a vznik Slovenskej republiky rád. In: *Dejiny Slovenska*. Bratislava 1955, s. 200-201; HOLOTÍK, Ľudovít: Dejiny mlúvi k dnešku. Slovenská sovietska republika roku 1919. In: *Svět socializmu*, roč. 22, 1959, č. 22, s. 12; HOLOTÍK, Ľudovít: Slobodné dni spred 40 rokov (O diktatúre proletariátu na Slovensku roku 1919). In: *Smena*, 21. a 26. 6. 1959; HOLOTÍK, Ľudovít: Tradícia proletárskeho internacionalizmu. In: *Rudé právo*, 16. 6. 1964, s. 2; HOLOTÍK, Ľudovít: Miesto Slovenskej republiky rád v našich revolučných tradíciách. In: *Nové slovo*, roč. 16, 13. 7. 1974, č. 24, s. 12; HOLOTÍK, Ľudovít: Význam Slovenskej republiky rád a hodnotenie jej vzniku a činnosti. In: *Nové obzory 17*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR v Prešove, 1975, s. 63-82.

52 HOLOTÍK, Ľudovít: O Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 175.

no aj slovenských a českých komunistov v Maďarsku uplatňoval najvýraznejšie“.⁵³ Čo sa týka problému zdrojov „revolučných síl“ na Slovensku, autor vníma ich problematickosť a ospravedlňuje tento fakt nepripravenosťou domáceho proletariátu. Slovenskej sekcii Strany socialistických-komunistických robotníkov Maďarska ale vyčíta, že nezískala podporu slovenského robotníckeho hnutia, ktoré po vytvorení Slovenskej republiky rád nemalo zastúpenie v Revolučnej vládnej rade.

Šesťdesiate roky, najmä ich záverečná fáza, priniesli uvoľnenie spoločenských pomerov, odstránenie cenzúry a celkovú priaznivú atmosféru i v oblasti vedy a výskumu, čo sa pozitívne odrazilo aj vo formovaní nových prístupov k skúmaniu, interpretácii i hodnoteniu Slovenskej republiky rád.

Evidentný posun v nazeraní na problematiku Slovenskej republiky rád znamenala práca Jaroslava Šolca⁵⁴ *Slovensko rozdelené 1919*.⁵⁵ Autor v nej nemusel nadbiehať režimu a preto si mohol dovoliť dovtedy neslýchané tvrdenia: „*Slovenská republika rád neprenikla do národných tradícií a v národnom povedomí sa uchovala len ako pokus maďarských komunistov o riešenie sociálnych otázok na Slovensku*.“⁵⁶ Poukazuje na jej odtrhnutosť od slovenského robotníckeho hnutia, prouhorsku orientáciu jej predstaviteľov, naviazanosť na MRR, jazykovú i národnostne neujasnenú politiku a celkovú bezmocnosť SRR. V knihe autor najviac kritizuje spomínané dielo V. Kráľa.⁵⁷

Medzi početnými publikáciami, štúdiami a článkami, ktoré sa snažili priblížiť dejinné udalosti súvisiace so Slovenskou republikou rád, zaujímajú významné miesto aj edície prameňov, resp. zborníky dokumentov o Slovenskej republike rád.

Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove vydalo pri príležitosti 50. výročia Slovenskej republiky rád zborník dokumentov, ktorý zostavila Mária Chmelárová⁵⁸. Zborník obsahuje 94 dokumentov⁵⁹ a 57 obrazových príloh. Napriek istým nedostatkom (po-

53 HOLOTÍK, Ludovít: O Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 194.

54 Plk. PhDr. Jaroslav Šolc (1920 – 1985) – ako stredoškolaák vedúci organizácie Revolučnej mládeže Slovenska v Prešove; absolvent Ústrednej straníckej školy KSČ a Vojenskej politickej akadémie v Prahe; praktikant a bankový úradník na mnohých miestach (1940 – 1945), po 1945 pracoval vo viacerých vojenských zariadeniach; vedecký pracovník Ústavu dejín KSS (1958 – 1967); náčelník Oddelenia vojenských dejín Slovenska v Bratislave (1967 – 1973), neskôr Vojenského historického ústavu; externý pracovník múzea SNP v Banskej Bystrici. Podľa: *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. V. zväzok, R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 484-485.

55 ŠOLC, Jaroslav: *Slovensko rozdelené 1919*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 124.

56 ŠOLC, Jaroslav: *Slovensko rozdelené 1919*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 99.

57 Šolc označil V. Kráľa za najvýraznejšieho predstaviteľa toho smeru v československej historiografii, ktorý je „*poznačený jednostranným úsilím dokázať český imperializmus a zároveň odhaliť agentov buržoázie v robotníckom hnutí*“. ŠOLC, Jaroslav: *Slovensko rozdelené 1919*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 95.

58 *Slovenská republika rád. Výber dokumentov*. Zost. Mária Chmelárová. Prešov : Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove a Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1969.

59 Väčšina dokumentov je uverejnených v plnom znení, avšak zostavovateľka do zborníka prevzala aj ňou v archíve či múzeu nenájdene dokumenty z monografie Martina Vietora (VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika 1919*. Bratislava : SVPL, 1955 – prílohy 93 dokumentov sú publikované na stranách 321-374.) a to aj s chybami, s vypúšťaním textu bez označenia, so skracovaním a aj bez presnejšieho udania fondu, resp. čísla, ktoré ináč pri zistených dokumentoch starostlivo uvádza. Bližšie pozri: MLYNÁRIK, Ján: Nový zborník dokumentov o SRR. In: *Nové*

zri pozn. 57) je zborník cennou edíciou pramenného materiálu, pretože uvádza aj dovtedy nepublikované dokumenty nielen z miestnej proveniencie – letáky, výzvy, vyhlášky, nariadenia, písané v slovenčine, šarišským „pravopisom“, maďarsky i nemecky, ale aj situačné správy o pohybe na frontovej línii, nariadenia ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, letáky slovenskej sekcie Socialisticko-komunistickej strany Maďarska adresované obyvateľom na Slovensku, výzvy maďarskej Revolučnej vládnej rady proletárom na Slovensku, ale aj novinové články a telegramy, ktoré, ak sú inojazyčné, zostavovateľka ich uvádza preložené do slovenčiny.

Už o rok neskôr bol Ústavom dejín KSS vydaný ďalší zborník dokumentov s názvom *Slovenská republika rád*,⁶⁰ ktorého zostavovateľmi boli György Milei a Anton Smutný. Táto edícia prameňov prezentuje 139 dokumentov, je teda bohatšia a nepochybne prispieva k sprístupneniu dobových dokumentov širokej odbornej i laickej obci.

K triezvemu pohľadu na Slovenskú republiku rád nepochybne prispelo i vedecké sympóziu, konané v Prešove v dňoch 5. a 6. júna 1969 pri príležitosti 50. výročia Slovenskej republiky rád,⁶¹ ktoré prinieslo plodnú vedeckú diskusiu, avšak jej závery, žiaľ, neboli uverejnené v zborníku. Na sympóziu odzneli tri referáty. Michal Dzvónik, ktorý bol, tak ako aj pred desiatimi rokmi, hlavným referentom, v referáte *Slovenský národ a Slovenská republika rád* zdôraznil, že u maďarského národa silne pôsobila idea veľkého Maďarska, že SRR vznikla zásahom zvonka, bola prinesená maďarskou ČA, že mala zostať integrálnou súčasťou MRR a jestvovala za prevažnej pasivity slovenského obyvateľstva aj robotníctva, ktoré sa plne stavalo za novoutvorenú ČSR.⁶² Na konferencii vystúpil aj Martin Vietor, ktorý v referáte *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*⁶³ opustil niektoré svoje názory z predchádzajúceho obdobia,⁶⁴ a poukázal na kladné a záporné stránky vzniku Maďarskej a Slovenskej republi-

obzory 12. Prešov : Východoslovenské múzeum v Košiciach pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove, 1970, s. 506-508.

60 *Slovenská republika rád. Dokumenty*. Zost. György Milei, Anton Smutný. Bratislava : Epoque, 1970. 264 s.

61 HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625-626.

62 HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

63 Referát Martina Vietora mal zrejme svoj základ v skôr publikovanej (jún 1969) štúdií. VIETOR, Martin: *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*. Bratislava : Epoque, 1969. 52 s., ktorej hlavným cieľom podľa autora bolo napomôcť tomu, „aby aj tento historický jav (SRR) bol očistený od nánosov ortodoxnej mytologizujúcej jednostrannosti, nech už sú akejkoľvek proveniencie“. Ako jediná z nepublikovaného zborníka, dlho archivovaného v osobitnom archíve ÚML ÚV KSS v Bratislave, je takto prístupná verejnosti, aj keď z vydaných 2 000 exemplárov sa ich veľa po období normalizácie nezachovalo a mnohé knižnice ich evidujú ako „stratené“.

64 Bližšie pozri KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 218; „Mladá československá marxistická historiografia sa dopustila chýb, keď nie dosť citlivo konfrontovala a porovnávala historické javy rokov 1918 – 1919 s udalosťami päťdesiatych rokov. Výsledky – aj u autora tejto štúdie – boli jednostranné zovšeobecnenia, ktoré nerešpektovali historickú jedinečnosť a neopakovateľnosť historickej epochy. ... Nové určenie miesta Slovenskej republiky rád v dejinách slovenského národa a Československa bez podob-

ky rád a ich vzájomných spojitostí.⁶⁵ Referát Miloša Gosiorovského *Idea slovenskej socialistickej štátnosti v moderných dejinách Slovenska* bol prierezom slovenskej národnej otázky a v tomto kontexte zhodnotil aj miesto Slovenskej republiky rád.⁶⁶ Maďarskí historici prezentovali názor, že vláda Maďarskej republiky rád sa zriekla integrity Uhorska a urobila maximum v záujme uznania práv slovenského národa, čo sa nestretlo s pozitívnym ohlasom na strane slovenských historikov, ktorí takéto tvrdenia vyvracali pramenným materiálom.⁶⁷ Na konferencii odzneli aj pochybnosti o možnosti reálneho vzniku a jestvovania Slovenskej republiky rád v pravom zmysle slova, za prítomnosti maďarských vojsk, keď neboli plne zachované práva slovenského proletariátu na slobodné rozhodovanie, ako aj odvážne vyjadrenia odmietajúce „budovanie socializmu za asistencie vojsk cudzej socialistickej mocnosti“,⁶⁸ čo bolo jasnou narážkou na august 1968. Takéto prejavy a vyjadrenia však neboli ďalej, v čase normalizácie, tolerované, naopak, boli podrobené prísnej „marxistickej kritike“, historici prejavujúci tieto názory boli obvinení zo „sklznutia z dôsledných marxistických pozícií“, nezohľadňujúc pri interpretácii minulosti zásady historického materializmu. Do vedeckého éteru boli preto od 70. rokov púšťané opäť len tie historické štúdie, ktoré boli poplatné režimu, a ktorých autori sa „poučili“ z „omylov“ pražskej jari.

Kritiku predchádzajúcich „reformných“ pomerov v slovenskej historickej vede predostrela štúdia historika Pavla Kanisa⁶⁹ *Vývin názorov na Slovenskú republiku rád*.⁷⁰

ných chýb vymedzuje síce tejto udalosti skromnejšiu rolu, avšak jej význam je stále značný a ponaučenia sú najmä dnes mimoriadne zaujímavé a živé.“ Cit. podľa VIETOR, Martin: *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*. Bratislava : EPOCHA, 1969, s. 45.

65 HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

66 HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

67 Prejav B. Kuna v Košiciach: „*My, bolševici sme za integritu Uhorska. Nijaká zmena hraníc nás neuspokojí, my chceme Uhorsko celé. Prímerie pokladáme len za dočasný stav. Dnes sme už porazili Čechoslovákov a za málo týždňov alebo mesiacov, až si zriadieme armádu a až Dohoda nebude môcť alebo chcieť Čechoslovákom pomáhať, ocitneme sa tvárou v tvár proti nim a za niekoľko dní ich vyženiem z nášho územia.*“ Cit. podľa HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

68 Vystúpenie Jána Mlynárika pojednávajúce o zmysle tradície SRR v doposiaľ neuverejnenom zborníku materiálov vedeckého sympózia k 50. výročiu SRR, ktorý sa dlhý čas nachádzal v osobitnom archíve Ústavu marxizmu-leninizmu ÚV KSS, dnes sa nachádza v SNA v Bratislave. Pozri KANIS, Pavol: *Vývin názorov na Slovenskú republiku rád*. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 218 a HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

69 PhDr. Pavol Kanis, CSc. (1948) – historik Ústavu dejín Ústredného výboru KSS v Bratislave (1972 – 1989); poslanec FZ ČSFR (1990 – 1992); poslanec NR SR (1992 – 1994); podpredseda SDL; minister obrany SR (1994); poslanec NR SR (1994 – 2002); minister obrany (1998 – 2001). K problematike SRR publikoval: KANIS, Pavol: Béla Kun, Vedúca osobnosť republiky rád (1886 – 1939). In: *Vlastivedný časopis*, roč. 35, 1986, č. 3, s. 111-115; KANIS, Pavol: Vzťahy Slovenskej republiky rád k Maďarskej republike rád a k Československej republike. In: *Nové obzory*, roč. 18, 1976, s. 27-38; KANIS, Pavol: O Slovenskej republike rád. V šľapajách tradície. In: *Slovenka*, roč. 31, č. 24, 15. 6. 1979, s. 14-15; KANIS, Pavol: *Slovenská republika rád*. Bratislava : Socialistická akadémia SSR, 1979. 40 s.; KANIS, Pavol: První vítězství socialismu na Slovensku. In: *Věda*

V nej reaguje najmä na spomínané sympóziium z roku 1969 a poukazuje na, podľa jeho slov, nesprávne „*nemarxistické stanoviská výkladu historického fenoménu SRR*“, ⁷¹ najmä v referátoch Dzvoníka, čiastočne Vietora a diskusie, najmä Mlynárika, u ktorých došlo k preceneniu nacionálnych hľadísk a nedoceneniu revolučných a triednych momentov. Zároveň zdôrazňuje, že pravdivé vysvetlenie týchto zložitých historických situácií je podmienené marxistickým stanoviskom historika a každé skúmanie a hodnotenie Slovenskej republiky rád z iných pozícií môže skončiť len v nesprávnych tvrdeniach. ⁷²

V podobných intenciách teda vyšla aj Kanisova práca *Zápas o nový svet*, ⁷³ ktorá „*najväčší význam existencie SRR*“ vidí v tom, že „*ako súčasť revolučných udalostí v strednej Európe, ktoré znemožnili stredoeurópskym štátom použiť vojenské sily na intervenciu do Sovietskeho Ruska, prispela k oslabeniu frontu namiereného proti prvému socialistickému štátu*“. ⁷⁴

Na analogických marxistických explanáciách bola postavená aj práca Jozefa Klimka ⁷⁵ *Slovenská republika rád*, ktoré ho priviedli k tvrdeniam, že Slovenská republika rád „*chcela zabezpečiť samobytnosť slovenského národa v socialistickom československom štáte*“, ako aj to, že „*náš ľud v Slovenskom národnom povstaní sa usiloval uskutočniť nesplnené ideály Slovenskej republiky rád*...“ ⁷⁶ Klimko, podobne ako Kanis, súc si obaja vedomí originality názvu Slovenská republika rád, naznačuje, že vzhľadom na „*súčasný stav vedeckého poznania, zodpovedajúcejšie by bolo označenie Republika rád na Slovensku*“, pričom argumentuje tvrdením, že by nebolo správne vidieť jej význam „*len v slovenskom národnom rámci, ako to jednoznačne vyplýva zo zaužívaného názvu Slovenská republika rád, ale dôsledne ako internacionálnu akciu robotníctva všetkých národov a národností, ktoré žili, resp. pôsobili na teritóriu južného a východného Slovenska v čase jej existencie*“. ⁷⁷

a život, roč. 24, 1979, č. 6, s. 321-324; KANIS, Pavol: Slovenská republika rád. In: *Príroda a spoločnosť*, roč. 28, 1979, č. 12, s. 2-7; KANIS, Pavol: Slovenská republika rád. Prvý proletársky štát na našom území. In: *Život strany*, č. 13, 1979, s. 27-29; KANIS, Pavol: Prvý pokus o nastolenie diktatúry proletariátu v Československu. In: *Pravda*, 15. 6. 1974, s. 3.

70 KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 211-219.

71 KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 216.

72 KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 211.

73 KANIS, Pavol: *Zápas o nový svet*. Bratislava : Smena, 1979, s. 181.

74 KANIS, Pavol: *Zápas o nový svet*. Bratislava : Smena, 1979, s. 149.

75 Prof. JUDr. Jozef Klimko, DrSc. (1942) – pedagóg na Právnickej fakulte UK v Bratislave (1966 – 1993); veľvyslanec SR v Rakúsku (1994 – 1998); referent na Ministerstve zahraničných vecí SR (1998 – 1999); Slovenský inštitút medzinárodných štúdií v Bratislave (1999 – 2004); mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec SR v Rakúsku (2004 – 2007); rektor Bratislavskej vysokej školy práva (2007 – 2008), od 2008 pedagóg na Fakulte práva Bratislavskej vysokej školy práva. Cit. podľa Jozef Klimko [cit. 2009-04-09]. Dostupné na internete: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=956>>.

76 KLIMKO, Jozef: *Slovenská republika rád*. Bratislava : Pravda, 1979, s. 117.

77 KLIMKO, Jozef: *Slovenská republika rád*. Bratislava : Pravda, 1979, s. 62.

Aj v ďalšom zborníku⁷⁸ materiálov z ideologickej konferencie k 60. výročiu Slovenskej republiky rád je zmienka o konferencii šesťdesiatich rokov, kedy sa „*pravicovo-oportunistické sily*“ pokúsili o prehodnotenie Slovenskej republiky rád tým, že opustili triedne a internacionalistické pozície.⁷⁹ Samozrejme, M. Vietor a M. Dzvonič tu chýbali a opäť sa zdôrazňoval jej obrovský význam, tradícia a aktuálnosť odkazu Slovenskej republiky rád pre ďalší vývoj.

Azda poslednou uverejnenou štúdiou v období komunistického režimu pojednávajúcou o Slovenskej republike rád je známa štúdia Ivana Kučmu⁸⁰ z roku 1989 *Sociálna komunikácia v Slovenskej republike rád*,⁸¹ v ktorej autor nielen zo sociolingvistickeho pohľadu odhaľuje jej zotrvačné uhorské vplyvy, neujasnenú národnostnú politiku, izoláciu od slovenského robotníckeho hnutia i nacionálne prvky maďarského boľševizmu.

V roku 1989 sa v Prešove uskutočnila posledná z veľkých konferencií o Slovenskej republike rád k jej „sedemdesiatinám“, avšak zborník už pre revolučné časy nevyšiel.

Ak by sme chceli komplexne zhodnotiť rozpracovanosť témy Slovenskej republiky rád v období marxistickej historiografie, môžeme konštatovať, že tému počas 42 rokov rozpracovala pomerne podrobne. Aj keď zanechala mnohé nezodpovedané otázky či nedopovedané konštrukcie,⁸² realizovala základný a podrobný výskum, výsledkom ktorého je poznanie a publikovanie bohatého faktografického materiálu, ktorého interpretáciu však výrazne poznačila doba. Ideologizácia problematiky Slovenskej republiky rád bola v období marxistickej historiografie azda nevyhnutnou kompenzáciou možnosti uskutočnenia historického výskumu. Avšak aj táto ideologická poplatnosť režimu v otázke nazerania na Slovenskú republiku rád nebola konštantná, ale mala svoj vnútorný vývoj. Kým v 50. rokoch sa historická interpretácia striktnie podriaďovala marxisticko-leninskej ideológii, v 60. rokoch, no najmä v ich závere, tu bola evidentná snaha aspoň u časti historikov o minimalizáciu ideologického vplyvu na výklad dejín Slovenskej republiky rád a o zohľadnenie celého radu faktorov potenciálne participujúcich na jej existencii, aby sa v 70. a 80. rokoch vrátila do nového, no opäť dogmaticky ideologického rámca, rešpektujúceho však niektoré špecifiká skúmania SRR, na ktoré upozornili 60. roky.

78 *Slovenská republika rád. Materiály z ideologickej konferencie k 60. výročiu SRR konanej v Prešove 17. – 18. mája 1979.* Zost. Pavol Kanis. Bratislava : Pravda, 1980, s. 248.

79 PEZLÁR, Ľudovít: Slovenská republika rád – významný zdroj našich revolučných tradícií. In: *Slovenská republika rád. Materiály z ideologickej konferencie k 60. výročiu SRR konanej v Prešove 17. – 18. mája 1979.* Zost. Pavol Kanis. Bratislava : Pravda, 1980, s. 25.

80 PhDr. Ivan Kučma (1944) – autor literatúry faktu, esejista, prekladateľ, venuje sa výskumu dejín politiky, kultúry, médií a propagandy, slov. polygrafie a knižnej kultúry, autor esejí a štúdií, najmä v projektoch SAV (*Mýty naše slovenské*, 2005 a i.), prekladov z umeleckej i vecnej literatúry. KUČMA, Ivan: Politickí predstavitelia Slovenskej republiky rád roku 1919. In: *Historický časopis*, roč. 42, 1994, č. 3, s. 534-552; KUČMA, Ivan: Tlač Slovenskej republiky rád. In: *Otázky žurnalistiky*, roč. 32, 1989, č. 3, s. 4-15.

81 KUČMA, Ivan: Sociálna komunikácia v Slovenskej republike rád. In: *Sociológia*, roč. 21, 1989, č. 4, s. 427-437.

82 Medzi takéto môžeme zaradiť otázku štátoprávneho postavenia Slovenskej republiky rád a neujasnenosť problematiky zdroja vyhlásenia Slovenskej republiky rád.

Všeobecnou črtou marxistickej historiografie bola aj organizovaná kampaňovitosť.⁸³ Historické semináre a sympóziá k problematike Slovenskej republiky rád súviseli s konkrétnou politickou objednávkou a slúžili politickému cieľu. Boli takmer výlučne organizované politicky a mali znovupotvrdzovať správnosť interpretácie revolučného historického odkazu Slovenskej republiky rád, ako prvého pokusu o socialistickú štátnosť na našom území.

Spoločným menovateľom väčšiny prác slovenskej historiografie o Slovenskej republike rád, nesúcich sa v znamení marxisticko-leninskej ideológie, boli tieto konštatácie: vyhlásenie SRR bolo vnímané ako hrdinský čin, výsledok domácej aktivity proletárov maďarskej, slovenskej a nemeckej národnosti za existenčnej, internacionálnej, vojenskej i politickej podpory maďarského proletariátu. Utvárali sa orgány proletárskej moci – direktoriá a rady robotníkov a roľníkov, robili sa prípravné práce k socializácii výrobných prostriedkov, začala sa rozvíjať kultúrna revolúcia. Revolučné orgány sa s obdivuhodnou aktivitou pustili do výstavby socialistického spoločenského poriadku. SRR vznikla ako súčasť federatívnej MRR. Jej postavenie sa v rámci MRR konkrétnejšie nevykryštalizovalo, no zloženie vládnych orgánov SRR nasvedčovalo tomu, že existovali tendencie vybaviť slovenskú revolučnú vládu najširšou právomocou.

Hodnoteniu Slovenskej republiky rád v marxistickej historiografii takmer úplne chýba rozbor reakcií jednotlivých národností a rôznych spoločenských vrstiev na príchod Červenej armády, ako aj ich náhľad na skutočnosť vzniku a existencie Slovenskej republiky rád a ich vzťahu k nej.⁸⁴ Tento „nacionálny“ aspekt totiž pred rokom 1989 takmer (až na krátke obdobie konca 60. rokov) absentoval nielen vo výskume Slovenskej republiky rád, ale aj v širšom zábere prevratových rokov 1918 – 1919.

Nasledujúce ponovembrové obdobie sa v našej historiografii preto sústreďuje na túto, predchádzajúcim obdobím opomínanú stránku našich dejín aj pri reinterpretácii obdobia Slovenskej republiky rád, zbavovanej ideologických nánosov marxistickej historiografie a jej pokrivenej interpretácie tohto fenoménu.

Historická veda po roku 1989 sa opäť, tak ako tomu bolo pred rokom 1948, nevenuje udalostiam okolo vzniku a fungovania Slovenskej republiky rád samostatne, ťažiskovo, ale zasadzuje ich do rámca širšieho historického vývinu konštituovania československého štátneho územia a nastolenia jej štátnej moci na tomto území, resp. do vzťahov Československa a Maďarska v období od ukončenia svetovej vojny do Trianonu v kontexte európskeho vývinu.

Posledných dvadsať rokov neprinieslo žiadnu monografiu o Slovenskej republike rád. Táto téma sa vytratila zo zorného poľa historikov. Objavuje sa len sporadicky vo forme štúdií, no najmä populárno-náučných článkov, osvetľujúcich a propagujúcich skôr regionálne dejiny tohto obdobia, prípadne vojenský konflikt medzi Československou republikou a Maďarskou republikou rád.⁸⁵

83 HRNKO, Anton: Odras slovenskej spoločnosti 1918 – 1938 v prácach slovenských historikov. In: *Historický časopis*, roč. 39, 1991, č. 2, s. 474.

84 Pre rôzne tvrdenia síce existujú a uvádzajú sa v literatúre príklady, ale neexistujú spoľahlivé analýzy pre ich podporu či vyvrátenie. Podobného názoru je aj Ľubomír Lipták. Bližšie pozri: LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram, 1998, s. 96.

85 ŠVORC, Peter: Slovenská republika rád. In: *Prešovský magazín*, roč. 1 (51), jún 2008, s. 18-19; HAVRILA, Marek: Obsadenie Prešova československým vojskom v roku 1918. In: *Prešov (kul-*

Azda najvýznamnejším príspevkom slovenskej historickej vedy po roku 1989 do osvetlenia vzťahov medzi formujúcou sa Československou republikou a povojnovým Maďarskom, s cieľom korigovať deformácie marxistických interpretácií a prezentovať poznatky najnovšieho vedeckého výskumu v danej oblasti, bolo vydanie zborníka referátov z konferencie v Michalovciach s názvom *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920*.⁸⁶ Príspevky o Slovenskej republike rád mali v tomto zborníku rôzne zameranie. Vznikom Slovenskej republiky rád sa zaoberal Ladislav Tajták,⁸⁷ ktorý v závere konštatoval, že „*Slovenská republika rád bola výtvorom maďarských bolševikov po vpáde maďarskej Červenej armády na Slovensko, ktorej inšpirujúcim vzorom bola ruskými bolševikmi živená predstava o vývoze svetovej proletárskej revolúcie*“, že nevyrástla z domácich koreňov a nebola organicky spätá s predchádzajúcimi dejinnými udalosťami a už vôbec nebola vyvrcholením bojov slovenského proletariátu za vytvorenie štátu bolševického typu, ako to vyhlasovala marxistická historiografia.⁸⁸

Analýzou medzinárodných súvislostí bolševického vpádu na Slovensko sa v rovnomennej štúdiu zaoberal Dušan Kováč.⁸⁹ Marián Hronský zasa podrobne opísal priebeh a cieľ maďarských vojenských operácií vo vojenskom konflikte medzi Československou republikou a Maďarskou republikou rád.⁹⁰ Vnímanie prítomnosti maďarskej Červenej

túrno-spoločenský mesačník), roč. 47, č. 2, s. 16–17; HAVRILA, Marek: Kunove gardy vo Finticiach : vojaci maďarskej Červenej armády v roku 1919 rekvirovali... In: *Prešovský večerník*, roč. 16, č. 3824 (26. 10. 2005), s. 10-11; GAŠPAR, Ján: Tricatiníci a osmdesaté výročí bojů v okolí Košíc. In: *Česká beseda*, roč. 5, č. 7-8 (1999), s. 16-17; DUCHOŇ, Jozef: Znášali vzdor obyvateľstva a ofenzívu bolševických vojsk : Vysokomytsky 30. peší pluk. In: *Košický večer*, roč. 15 (36), č. 125 (5. 11. 2004), s. 15; DUCHOŇ, Jozef: Republika rád zanikla vo všeobecnej rabovačke : Vysokomytsky 30. peší pluk. 3. časť. In: *Košický večer*, roč. 15 (36), č. 128 (19. 11. 2004), s. 15; ŠULAJ, Jozef: Agresia v mene revolúcie : od vpádu maďarských bolševikov na Slovensko uplynulo 80 rokov. In: *Slovenská republika*, roč. 7, č. 142 (22. 6. 1999), s. 8; GUTEK, František: Slovenská republika rád a Bardejov. In: *Spravodajca Bardejov*, roč. 19, jún (1989), s. 1-2; a iné.

86 *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995. 181 s.

87 Prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc. (1921) – stredoškolský učiteľ na gymnáziu v Košiciach, v škole dôstojníckeho dorastu a Pedagogickom inštitúte v Košiciach (1948 – 1956), Vyššej pedagogickej škole v Prešove (1956 – 1959), od 1959 zakladajúci člen, vedúci Katedry dejín (1968 – 1978) Filozofickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach, člen Slovenskej historickej spoločnosti, predseda jej východoslovenskej pobočky, od roku 2006 jej čestný člen. TAJTÁK, Ladislav: *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972. 159 s.; TAJTÁK, Ladislav: Separatistické a dezintegračné tendencie na východnom Slovensku v 19. a 20. storočí. In: *Acta Historica Neosoliensia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela; Fakulta humanitných vied; Katedra histórie, 2005, s. 113-118; TAJTÁK, Ladislav: *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov : Metodické centrum, 1992. 34 s.

88 TAJTÁK, Ladislav: K otázke vzniku Slovenskej republiky rád. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 89.

89 KOVÁČ, Dušan: Medzinárodné súvislosti bolševického vpádu na Slovensko. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 56-63.

90 HRONSKÝ, Marián: Priebeh maďarských vojenských operácií a ich strategický cieľ. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 64-79.

armády slovenským obyvateľstvom načrtol vo svojom príspevku Michal Potemra.⁹¹ Vedecky prínosnou bola aj štúdia Xénie Šuchovej o postoji Československej sociálnodemokratickej strany na Slovensku k Slovenskej republike rád,⁹² Ivana Kučmu o propagande Slovenskej republiky rád,⁹³ ako aj analýza dopadov vojenského konfliktu na slovenské hospodárstvo Aleny Bartlovej.⁹⁴

Po roku 1989 sa problematike tohto obdobia venoval historik Marián Hronský, ktorý vo svojej štúdii podal celý priebeh vojenského konfliktu medzi ČSR a Maďarskou republikou rád,⁹⁵ na skoršiu monografiu *Slovensko pri zrode Československa*⁹⁶ v podstate nadviazal ďalšou – *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*⁹⁷ a uverejnil štyri časti štúdie o súvislostiach pri utváraní hraníc Slovenska.⁹⁸ V nich sa zameriava najmä na medzinárodnopolitické súvislosti. Zaujímavým je u neho vývin názoru na problém tzv. druhej demarkačnej čiary medzi ČSR a Maďarskom, ktorej existenciu ešte v roku 1998 prijíma (i keď s nedostatočne vysvetleným diplomatickým pozadím jej určenia), no o niečo neskôr (rok 2001) uznáva, že nepovažuje otázku tzv. druhej demarkácie za uzavretú. Na podporu existencie druhej demarkačnej čiary sa zhromaždením archívneho materiálu, domácej i zahraničnej literatúry a ich analýzy postavil Milan Krajčovič⁹⁹

91 POTEMRA, Michal: Maďarská republika rád a Slováci. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994.* Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 91-97.

92 ŠUCHOVÁ, Xénia: Československá sociálnodemokratická strana na Slovensku a Slovenská republika rád. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994.* Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 98-109.

93 KUČMA, Ivan: Ideológia a propaganda Slovenskej republiky rád so zameraním na maďarsko-slovenské vzťahy v rokoch 1918 – 1920. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994.* Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 110-120.

94 BARTLOVÁ, Alena: Vplyv maďarského vojenského prepadu v lete 1919 na slovenské hospodárstvo. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994.* Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 126-132.

95 HRONSKÝ, Marián: Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In: *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 583-621; HRONSKÝ, Marián: Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In: *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 583-621; HRONSKÝ, Marián: Vznik Česko-Slovenska. Vojenské obsadzovanie územia Slovenska a utváranie jeho hraníc (1918 – 1920). In: PEKNÍK, Miroslav a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku.* Bratislava : VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2000, s. 112-133.

96 HRONSKÝ, Marián: *Slovensko pri zrode Československa.* Bratislava : Pravda, 1988 (1987). 415 s.

97 HRONSKÝ, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon (1918 – 1920).* Bratislava : Národné literárne centrum, 1998. 327 s.

98 HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919. In: *Vojenská história*, roč. 2, 1998, č. 3, s. 29-46; roč. 5, 2001, č. 2, s. 20-39; roč. 6, 2002, č. 3-4, s. 26-43; roč. 7, 2003, č. 3, s. 12-35.

99 PhDr. Milan Krajčovič, DrSc. (1937) – historik HÚ SAV v Bratislave (od 1962), hlavný redaktor Historických štúdií (od 1990), predseda Komisie historikov Slovenska a Rumunska (od 1995). Cit. podľa: *Milan Krajčovič* [online]. [cit.2009-04-04]. Dostupné na internete: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=1335&mainkat=1>>.

v dvoch štúdiách,¹⁰⁰ aj keď si uvedomuje deficit primárneho dokumentu o jej schválení. Naposledy sa výskum v danej oblasti prehýbil vďaka českému historikovi Radkovi Břachovi, ktorý na základe štúdia archívnych materiálov vo francúzskych archívoch prináša nové tvrdenia, názory i viac svetla do existencie tzv. druhej demarkačnej čiary.¹⁰¹ Ani on však výskum v tejto oblasti nepovažuje za uzavretý.

V súvislosti s témou Slovenskej republiky rád je zaujímavá štúdia Karola Fremala, ktorý sa v nej snaží podať iný pohľad na formovanie a vznik marxistickej ľavice v Československej republike.¹⁰² Podľa Fremala síce mnohí slovenskí historici považujú Slovenskú republiku rád za pokus o udržanie Slovenska v rámci maďarského štátu, no podľa neho treba prihliadať tiež na záujmy sovietskeho Ruska v súvislosti s vývozom socialistickej revolúcie.

Slovenská republika rád sa tak v najnovšej historiografii vytratila z primárneho zorného poľa slovenských historikov a jej miesto úplne prirodzene zastali mnohé, doposiaľ málo prebádané a minulým režimom úmyselne obchádzané stránky našich národných dejín.

Deväťdesiat rokov skúmania fenoménu Slovenskej republiky rád prinieslo mnoho faktografického materiálu a poznatkov o tejto udalosti slovenských dejín. Dôkazom toho je aj početnosť historickej spisby. Slovenská historiografia, ktorá počas zmien spoločensko-politických systémov viackrát zmenila uhol pohľadu a interpretácie na Slovenskú republiku rád, však dodnes nevyčerpala túto tému, pričom práve dnes (s odstupom aj od novembra 1989) sa ponúka šanca na nové spracovanie problematiky fenoménu Slovenskej republiky rád, ktoré si na základe doterajších poznatkov vyžaduje multidisciplinárny prístup.

Napriek tomu, že tejto udalosti v slovenských dejinách sa dnes pripisuje marginálny význam, a že bola komunistickým režimom ideologicky sprofanovaná, zasluhuje dôstojnú pozornosť historikov a šancu na nové spracovanie.

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*

100 KRAJČOVIČ, Milan: K politickým dejinám sankcionovania hraníc Slovenska. In: *Národnosti na Slovensku*. Zost. Ľ. Haraksim. Bratislava 1993, s. 45-46; KRAJČOVIČ, Milan: Károlyiho vláda v Maďarsku a osudy Slovenska v strednej Európe 1918 – 1919. In: *Historické štúdie*, 36, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1995, s. 40-45; pozri tiež KRAJČOVIČ, Milan: Medzinárodnopolitické koncepcie riešenia slovenskej otázky 1914 – 1922. In: *Historické štúdie*, 39, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1998, s. 5-61.

101 BŘACH, Radek: Válka na Slovensku a francouzská vojenská mise v Československu. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 4, s. 41-53.

102 FREMAL, Karol: Korene boľševizmu na Slovensku. In: *Acta historica Neosoliensia* 5, 2002, s. 34-54.

Slovak Republic of Councils in Slovak Historiography*Abstract*

This Essay shows the elaboration progress in the research of Slovak Republic of Councils in slovak historiography, analyses the approaches and results of historiography within three periods: historical writing of firts ČSR, marxist historiography and historiography after 1989. Slovak historiography several times changed its view and mean of rendering the phenomenon of Slovak Republic of Councils, due to influence of changing socio – political system. While historiography from 1918 to 1938 characterizes Slovak Republic of Councils as „bolshevik invasion to Slovakia“, marxists historiography considers Slovak Republic of Councils as „first attempt for establishment of proletarian dictatorship in our region“ rising from home revolutionary roots with the help of hungarian proletariat. Historical science after 1989 returns to former notion of national bolshevik invasion to Slovakia with iredentist aims. Problems of Slovak Republic of Councils had lost from the interest of historians after 1989. It appears in a form of essays mainly in non-fiction articles showing and popularizing the regional history of this period, or military conflict between ČSR and Hungarian Republic of Councils. Despite the fact that this event has marginal significance in slovakian history and was defiled by communist regime, it deserves worthy attention of historians and chance for a new elaboration.

(Preklad Maroš Melichárek)